

74

א. שאלות כלליות בהערכת מעשה שמעון ולוי

הרמב"ן ע"ג ד"ה ויעשו בני יעקב... במרמה

הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו, אבל הזקן לא ענה אותם דבר, כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו, כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל. ויש כאן שאלה, שהדבר נראה כי ברצון אביהם ובעצתו עשו, כי לפניו היו (=נגוכחותו דברו), והוא היודע תשובתם כי במרמה ידברו, ואם כן למה כעסו? ועוד: שלא יתכן שהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר מטא אותה; והנה כל האחים עשו המעשה הזה במרמה, ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה, והאב ארר אפט להם לבדם. והתשובה, כי המרמה היתה באמרם להמול כל זכר, כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כולם נמולים, יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם. ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר. ויתכן שהיה הכעס ליעקב, שארר אפט (פרק מ"ט ה-ז) על שהרגו אנשי העיר אשר לא חסאו לו, והראוי להם שיהרגו שכם לבדו, וזהו מה שאמר הכתוב: "ויעשו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו..." כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הגבלה שעשה. ורבים ישאלו: איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי? והרב (=הרמב"ם) השיב בספר שופטים (הלכות מלכים ט') ואמר, שבני נח מצוים על הדינים והוא להושיב דיינים בכל פלך ופלך לדון בשם מצוות שלהן, ובן נח שעבר על אחת מהן נהרג בסייף. ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו, הרי זה הוראה יהרג בסייף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו - ולא דנוהו. (עו כאן דברי הרמב"ם). ואין דברים אלה נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קורס וזוכה במיתתו, ואם פחד מבני שכם, למה כעס על בניו וארר אפט אחר כמה זמנים ועגש אותם וחילקם והפיצם? והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו בה' והצילם? ועל דעתו הדינין שמנו לבני נח בשבע מצוות שלהם אינם להושיב דיינים בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גניבה ואונאה ועושה ושכר שכיר ואונס ומפתה ואבות זדוקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולווה וכיוצא בהם, כענין הדינין שנצטוו ישראל ובהרג עליהם, אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או הדליק גדישו; ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין בכל עיר ועיר כישראל - ואם לא עשו כן אינם נהרגים, שזו מצוה עשה בהם, ולא אמרו אלא "אזהרה שלהן זו מיתתם", ולא תקרא "אזהרה" אלא המצוה בלאו... ומה יבקש בהם הרב חיוב? וכי אנשי שכם וכל ז' עסמין לא עובדי ע"ז היו ומגלי עריות ועושי כל תועבות השם היו? והכתוב צוה עליהם בכמה מקומות (ויקרא י"ח כ"ז) "כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותסמא הארץ". אלא שאין הדבר מסור ליעקב ולבניו לעשות בהם הדין. אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי העיר, כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה, כי היה להחגיף לאוניהם. ויעקב ארר אפט, כי עשו חמס לאנשי העיר, שאמרו להם בסעמון "והיינו לעם אחד", והם (בני שכם) היו בוחרים בהם ובטחו בדבורם ואולי ישובו אל ה' - והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל.

וכן דברי הרמב"ן פרק מ"ט ה': "...יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס, כי הם לא חסאו להם כלל ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו. ועוד חרה לו, שלא יאמרו, כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הגביא חמס ושוד...

(1) לשתי קושיות עונה הרמב"ן כאן (לאתה בדבריו עד "בעבור הגבלה שעשה", לשניה בדבריו החל מן "ורבים ישאלו").

נסח כל אחת מהן בבהירות.

- (2) מהי ההוכחה לכך, שלא רצה יעקב להשיא בתו לשכם?
- (3) מה היתה - איפוא - כוונת יעקב בשמעון את הצעת בניו ולא ממה בידם?
- (4) במה רואה הרמב"ם הצדקה למעשיהם?
- (5) כיצד סותר הרמב"ן את דברי הרמב"ם?
- (6) הסבר את דברי הרמב"ן: (א) "ומה יבקש בהם הרב חיוב" (ב) "שאין הדבר מסור ליעקב... לעשות בהם הדין".

7) מה מוסיף הרמב"ן בדבריו בפרשת ויחי על דבריו כאן בענין מעשה שמעון ולוי?

8) האין או היש סתירה בין דברי הרמב"ן על מילת אנשי שכם כאן ("כי עבדיו הם... ואין חברית אשר נמולו בחשב...") ובין דבריו על מילת תושבי שכם בפרשת ויחי ("ויבואו חברית וימולו ואולי ישובו אל ה'").

ד' יוסף אבן כספי: משנה כסף

אמנם בזה המעשה הנעשה - רצוני הריגת אנשי שכם, שמע דעתי בני, וחי ה' לא אכזב בדברי לשום בה חלופ ממה שהוא בלבי, ואומר, כי אלו היה לשון הספור מוכיח שהיה זה המעשה מעשה מכוער - כענין מכירת האחים ליוסף וכענין שכיבת ראובן עם בלהה, הייתי גוזר שזה נעשה שלא כדין, אך היה רעה גדולה, וכבר נסו אבותינו לעשות רע כזה ויותר מזה, וגם אלה בעצמם טעו אז באלוהי הנכר שהחזיקו בידם עד שטמנו יעקב אביהם. אבל לשון הספור יביאני לומר, שמה שעשו היה כדין וכראוי להם, וזה, כי כתוב תחילה (ז') "וכן לא יעשה"; וזה שאנו בו (כלומר: המעשה שאנו עוסקים בו) היה בלי ספק פריעת מוסר ופריעת נאמנות בני נח, ... והעד על זה, כי חמור ובנו עם היותם נשיאי הארץ דברו דבריהם ליעקב ובניו הגרים בתחנונים ובפדיון מהר ומתן רב מאד, וגם הבנים אומרים (י"ז) "ולקחנו את בתנו והלכנו". וכל זה מופת הכרחי מן המוחש שאין ספק בו, כי המעשה ההוא (שכיבתו עם דינה) היה חמס מפורסם מצד מנהג ונימוס בני כנען כלם, עד שזו היתה סבה אחת מן הסיבות אשר הסביבות לא נאספו עליהם...

1) באילו טענות משתדל אבן כספי לגול אשמה מעל בני יעקב ולטהר אותם מחטא זה?

2) מה ברצונו להוכיח באמצעות ל"ד פסוק י"ז, ל"ד פסוק י"ב ובאמצעות ל"ה פסוק ה'?

3) מהי חולשת כל טענותיו?

אא 4) לשם מה מזכיר הוא בדבריו את המסופר ב-ל"ה ב' ד'?

ב. י"ג, ויעשו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם.

הכתב והקבלה:

ואפשר לומר דמלת "מרמה" היא עצמה מה שעשו בני יעקב אל שכם וחמור, אמרו אליהם: במרמה כל מדברותיכם, אתם תציעו לפנינו דברי רצוי ופיוס להשיג מצדנו לתת אותם לכם לאשה, כאילו הנערה מרצונה הטוב באה אל ביתך וחפצה להתדבק בכם, לכן לא תבוא אל בית אביה, ומרצונה הטוב תשאר בביתכם ואינכם חסרים רק הסכמת רצוננו; אמנם לא כן היא עמנו, ידענו כי שפתותיכם מרמה תדברנה, בחזקה לקחתם אותה אל ביתכם, וביד חזקה תעכבו בה, ולא תשלחו אותה לנפשה; ונפש המשכיל תבין, שבהיות האחים בעצבות גדולה על הגבלה הנעשה באחותם, והיו מלאי חרון אף, ובמעמד כזה אין האדם מרבה דברים, כי הם עליו למשא ויעזוב במאמרו כל המלים הטפלות, כי מעצמם יובנו, ולא יוציא מפיו רק תיבה אחת ראשית...

שד"ל ד"ה במרמה:

חשבו כי מעולם לא יטעימו להימול, ועל ידי כך יפטר מהם ויצילו את אחותם, אך כשראו שנמולו ולא היה להם מנוס מלתת להם, אז שמעון ולוי לבדם התעוררו ועשו מה שעשו באף ובחימה, לבלתי יהיו מוכרחים לתת אחותם לאיש נבל אשר טמא אותה. אבל שתהיה כוונתם מלכתחילה להרגם לא יתכן...

1) העתק פסוק י"ג (עד "וידברו") פעמיים וסמן אותו בסמני פיסוק לפי דעת כל אחד מן המפרשים הנ"ל!

2) מה הראיות מפרקנו שבנשעה שבאו חמור ושכם אל יעקב ובקשוהו לתת להם את דינה - באותה שעה החזיקה בביתם?

3) מה רוצה הכתב והקבלה להוכיח ע"י סוף דבריו, שאין הכוונת מרבה דברים ומדלג על מלים נוספות וטפלות?

4) מהי חולשת פירושו של בעל הכתב והקבלה? האפשר להביא סיוע לדעתו ממלכים ב' ס' כ"ג? נמק דעתך!

5) מדוע "לא יתכן" - כדעת שד"ל - שהיתה כוונת כלם מלכתחילה לבוא עליהם ביום השלישי ולהכותם בנפש?

ג. כ"ז, אשר טמא אחותם

אבן כספי: משנה כסף: בזה טרה כל תלונה אחרי שנותן התורה העיד, כי יד כלם היתה במעל, וכדאי הוא לסמור עליו. והנה ידוע מיני הסבות הפועלים ושבוייהם, ופירש יחזקאל (ג' י"ח): "ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו... ודמו מידו אבקש". עוד כתוב בתורה ענין עיר הנדחת, ומה שאמר יפתח לכלל גלעד (י"א ז').

אא 2) הסבר את המלים המסומנות בקו. (3) מה בא שופטים י"א ז' להוכיח?

הסבות נא לשלוח לנחמה ליבוביץ, קי, ירושלים, ל' תשנ"ז